

Devletin Türkiye’de örneğin 1970’lerde topluma ya da şimdilerde örneğin uluslararası finansal ilişkilere müdahalesi, Türkiye’de modern anlamda burjuvazinin henüz gelişmediğinin kanıtıdır. Diğer bir deyişle toplumsal yardım gerektiği ama bulunamadığı zaman “nerede bu devlet?” feryadı duyulur, ülkemizde; samimi olarak işte bu feryadın duyulması, moderniteye geçilememiş olmasının, antik koşulun hüküm sürdüğünün doğrudan delilidir. Bu yazı, bu bakımdan konuyla ilgili kitabımı (Sarı, 2018) tamamlayan yazı serisinin bir parçasıdır.

Kıvılcımlı, Avrupa Merkezci Tarih Anlayışından ödün vermeden Avrupa Merkezci düşünmeyi aşmaya çalışır. Doğası gereği çelişik olan bu çok verimli çalışma, kendisini eleştirel düşünmeye konu edecek akademik ortamın yokluğunda yeterince de değil, hemen hemen hiç değerlendirilememiştir.

Tarih, kendine toplumsal ve davranışsal bilimleri konu edinen bilim insanı için veri deposudur; gayrısı edebiyattır. Tarihsel materyalizmi materyalist tarih olarak anlayarak başlayan edebiyatı bilim yerine koyma uğraşı, ne kadar iyi niyetle başlarsa başlasın fark edildiği anda terk edilmelidir. İnsan, insani belirsizliğin bizzat kendisidir, bilimi olmaz. Bilim insanı, konusunu insanlıktan, öznellikten arındırmadan bilim yapamaz.

Tarihte rastlanan olgulardan, öznellikten arındırarak veri toplanır, elbette. Ama insanları konu edinen tarih olarak anlatılanlar, bilimsel olabilir ama bilim olamaz; şiiriyle, öyküsüyle, romanıyla edebiyatın ya da daha genel olarak sanatın bir parçasıdır. Sizi bilmem, benim sanatsız anım geçmez ve yaşadığım duygular düşünüşümü, davranışımı etkiler ama düşünüşümün de davranışımın da bilimle saptanmış olan nesnelliklerle donanımlı olmasına gayret ederim.

Buna değindikten sonra hemen belirtmeliyim ki Marxçı düşünmenin başına en çok sorun çıkaran fikir, kölecilik → feodalizm → sermayecilik üçlemesidir. Bu üçlünün başına ilkel, sonuna ileri komünal toplum da eklenir. Bu üçlü, antik → orta → modern çağ (eski → orta → şimdiki çağ) üçlemesine dayanan orta malı tarih anlayışına da karşılık gelir. Buna göre

antik çağ köleci toplumdur, orta çağ feodal toplumdur, modern çağ sermayeci toplumdur. İşte bu Avrupa Merkezci Tarih Anlayışı, baştan sona sorunludur.

Öncelikle, 0'dan sonra 1'in gelmesi gibi ilkel komünal toplumdaki zorunlu olarak köleci toplum; 1'den sonra 2'in gelmesi gibi köleci toplumdaki zorunlu olarak feodal toplum; 2'den sonra 3'ün gelmesi gibi feodal toplumdaki zorunlu olarak sermayeci toplum çıkmaz. Ta ilk kentlerle birlikte, yazılı tarihte ilk kayıtlar sermayeci ilişkileri işaret ederken; Amerika'da daha yakın zamanlara kadar en gelişkin sermayeci ilişkilerle bütünleşen kölecilik görüldü. Sermayeci ilişkiler zaman zaman kölecilik doğurabildiği gibi; köleci toplum denilen antik çağ toplumlarından çok önce, hatta ilk kentlerden bile önce sermayeci ilişkiler bulunuyordu.

İkinci sorun, antik çağ denilen eski Yunan ve Roma toplumlarının stabil toplum olamamasıdır. Bu döneme dair anlatılanların edebi değeri yüksek olsa da eski Yunan ve Roma toplumu, varlıkların bilimsel olarak saptanması için gerekli sabitlik ve sürekliliğe hiç sahip olmadı. Hele "köleci" etiketi, biraz stabilitenin sağlandığı sıralarda sermaye ilişkilerinin başat olduğu eski Yunan'a ve otorite ilişkilerinin başat olduğu eski Roma'ya pek uymuyor.

Üçüncü sorun, tüm diğer sorunlar göz ardı edilse bile bu yaklaşımın evrensel değil, bölgesel olmasıdır. "Antik Dünya"yı MÖ 5. yüzyıldan MS 5. yüzyıla kadar Yunanistan ve Roma ile sınırlandırmak yanıltıcıdır. Asya, Avrupa ve Kuzey Afrikadan oluşan Eski Dünya, Tarım Devriminden önce bile, birbiriyle ilişkiliydi. Bu Eski Dünya'da Avrupa, çağının koşullarını dünya geneli için temsil etmediği gibi neredeyse hep anakronik kaldı. Antikiteyi, eski Yunan ve Roma ile sınırlamak, Antik Dünya'nın genelindeki akıştan kopuk anakronik feodal Avrupa'yı söz konusu dönemin tümünü etkisi altına alan "orta çağ" diye nitelemek, sermayeci büyümenin köklerini Eski Dünya'nın tümünde olup bitenlerde değil de yalnızca "Antik Yunan"da, "Antik Roma"da ya da feodal Avrupa'da aramak, yanıltıcıdır.

Eserlerinde yer yer kölecilik → feodalizm → sermayecilik üçlemesini taşıyan Avrupa Merkezci Tarih Anlayışının etkileri olsa da Kıvılcımlı'nın 1968 yılında Türk Solu dergisinin

çeşitli sayılarında yayınlanan üretim üzerine yazı dizisi, (Kıvılcımlı 1968a-f) bu tarihsel dönemler bakımından ilginç bir saptamayı taşıyor.

Kıvılcımlı'nın, üç dönemli dünya tarihini aşmaya yardımcı olacak saptamaları bulunuyor ancak kavramlaştırmadaki sorunlar, saptamanın ötesinde çözümlenmeye geçildiğinde kendilerini çözümlenmeye de taşıyorlar. Yerinde saptamalar, sorunlu ifadelerden dolayı çözümlenme sorunlarına yol açıyor. Kıvılcımlı'nın (1968a-f) bu yazı dizisinde, üç dönem yerine iki koşul beliriyor; basit yeniden üretim ve geniş yeniden üretim. Basit yeniden üretim olduğunda, her dönem yalnızca tüketilenler üretilir.

İnsanlar böyle her üretim süresinde tükettikleri maddeler kadar yenilerini üretirlerse, yaptıkları işe BASİT YENİDEN ÜRETİM denir.

Kıvılcımlı (1968b)

Geniş yeniden üretim olduğunda tüketilenden fazlası üretilir.

İnsanlar yaptıkları her üretim süresinde tükettikleri maddelerden çok fazla, daha aşırı yeni maddeler üretirlerse, yaptıkları işe GENİŞ YENİDEN ÜRETİM denir.

Kıvılcımlı (1968b)

Buna göre dönemler değil, yalnızca 2 koşul var. Bu iki koşul tüm tarih dönemi kapsayıcı bir ayrıma karşılık gelir.

tarihte görülen bütün kapitalizm öncesi toplumlarda olduğu gibi, yeniden üretim BASİT biçimli olur

Kıvılcımlı (1968b)

Bu, kapsayıcılığı kadar yerinde ve uygulama bakımından pratik sonuçları da olan bir ayrımdır. Çok parlak bir saptama ama çözümlenmeye geçildiğinde sorunludur.

Çözümlenmeye geçildiğinde başlayan sorunlar, baş edilemeyecek çoklukta “ama” demeyi gerektirir. Tüketildiği kadar üretiliyorsa “Basit Yeniden Üretim”dir. *Ama* tüketim, üretim araçlarının yeniden üretimini de kapsamalıdır. Tamam buraya kadarı makul gözüküyor. Toplumsal örgütlenmenin var olan biçimde yeniden üretilmesi için gerekli diyelim ki silah üretimi de bunun içinde mi olacak? Evet, bunun için de bir “ama” diyelim. Geçici olarak beliren fazla nüfusu oyalayıp toplumu stabilize etmek için yapılan yol, tapınak, piramit ve saire üretildiği dönem içinde tüketilmez. Bir “ama” daha. Bir kere üretildiler mi bakımları gerekir. Bir “ama” daha. Bu “ama”lar dizisi, uzar gider.

Saptama doğru olsa bile bu ifadelerle sık sık gözden kaçacak çelişkilere düşmeden çözümlenme yapmak neredeyse imkansızdır. Burada kavramsal bakımdan tamamlanmış tutarlı bir düşünmeden çok, ucu açık, geliştirilebilecek, parlak bir olgu tespitiyle karşı karşıyayız.

Bir de terimlerin özgün kullanımıyla uyumlu değil.

Sermaye değerindeki dönemsel artış olarak, yani süreç içinde bulunan sermayenin dönemsel meyvesi olarak, artık değer, sermayeden doğan bir gelir biçimini alır.

Bu gelir kapitalist tarafından yalnızca tüketim fonu olarak kullanılırsa ya da kazanıldığı gibi yine dönemsel olarak tüketilirse, diğer her şey aynı kalmak koşuluyla, basit yeniden üretim gerçekleşmiş olur.

Marx (2010, s. 548)

Marx, burada basit yeniden üretimi sermayecilikle örnekliyor ve az sonra sermayeci örneği sermayeci olmayan örnekle karşılaştırıyor.

Efendisi için angarya ile yükümlü olan bir köylüyü ele alalım. Bu köylü, söz gelişi haftanın üç günü kendi üretim araçları ile kendi tarlası üzerinde çalışır, geriye kalan üç gün ise efendisinin malikânesinde çalışmak zorundadır. Köylümüz kendi emek fonunu sürekli olarak kendisi üretir ve bu fon onun karşısında asla emeğinin karşılığı olarak bir üçüncü kişi tarafından ödenen para biçimini almaz. Günün birinde efendinin aklına eser de bunlar benimdir diyerek tarlayı, hayvanları, tohumları, kısaca, köylünün üretim araçlarını kendisine mal ederse, o andan itibaren köylümüz emek gücünü efendiye satma zorunluluğu ile karşı karşıya kalır. Diğer her şey aynı kalmak koşuluyla, köylü, eskiden olduğu gibi, haftanın 6 günü, 3 gün kendisi için, geriye kalan 3 gün, şimdi ücret ödeyen efendi haline gelmiş olan eski haraççı efendiye çalışır. Köylümüz, bu durumda da, üretim araçlarını üretim araçları olarak kullanır ve bunların değerlerini ürüne aktarır. Ürünün belli bir kısmı eskiden olduğu gibi gene yeniden üretim için ayrılır. Ne var ki, angarya işi ücretli iş haline geldiği andan itibaren, eskiden olduğu gibi angarya işini yapan köylü tarafından üretilen ve yeniden üretilen emek fonu şimdi kendisine efendi tarafından avans verilen sermaye biçimine girer. Daracık kafası bir görünüş biçimi ile bu biçimde yansıyan asıl şeyi birbirinden ayırma yeteneğinden yoksun olan burjuva iktisatçısı, emek fonunun bugün bile yeryüzünde ancak istisnai olarak sermaye biçiminde boy verdiği olgusuna gözlerini kapatır.

Marx (2011, s. 549-550) ¹

Yukarıdaki örnek hem sermayeci, hem de sermayeci olmayan koşullarda iktisaden tamamen özdeş sonuç veriyor; ancak, köylünün üç gün angarya çalışmasını sağlayan koşullarla işçinin üç günü angaryaya özdeş altı gün ücretle çalışmasını sağlayan koşullar, kökten farklıdır. Birincisinde otorite baskın gelirken ikincisinde akıl belirleyicidir; birincisinde geçmişte yaşananlar insanın davranışını belirlerken ikincisinde gelecekte yaşanacağını bekledikleri insan davranışını belirler. Statik değerlendirmede aynı nicel sonuca yol açan bu nitel farklılık, tamamen farklı dinamiklere karşılık gelir. Birincisinde toplum durağanken, olduğu yerde kalırken, ikincisinde toplum hep iyinin altında (İng. *suboptimal*) kalınsa da sürekli

birikimin sonucu olarak her bakımdan birincisinde kalmış olanı geçer ve orada kalmayıp durmaksızın gelişir.

Kuramsal iktisat ne kadar temelinde basit yeniden üretim önvarsayımına karşılık gelse de, Kıvılcımlı haklı, basit yeniden üretim sermayeci koşullarda ancak hipotetik bir referans durumu olarak kuramda kalır. Sürekli yeniliklere yol açarak genişleyemeyen sermayenin piyasayla sağladığı güç, varolan durumun her dönem tekrarlandığı koşullarda otorite ilişkileriyle sağlanan güç karşısında geriler.

Yeniden üretim bakımından birisi sabit, diğeri değişken iki tür toplum söz konusudur. İlk kentlerden itibaren, kentlere dayalı toplum başladı ve yaygınlaştı. Artıüstünün oluşumu ve soğurulması bakımından kentler, 19. yüzyıla kadar hissedilmez hızla değişti ve sabit toplum olarak Eski Dünyada insan varlığının temeli oldu. Bu süre zarfında insan, bölgesel ve çok uzun dönemsel farklılıklarıyla kalıplaşmış Dünya çapındaki tahakküm ilişkileriyle var oldu. Ama 19. yüzyıldan itibaren, artık geri dönülmez biçimde, toplumsal değişim başladı.

Bundan sonra bir zaman gelip birikim durulacak olsa, artık çağdaş koşullarda 19. yüzyıldan öncesi tahakküm ilişkilerine dönmek mümkün gözüküyor; genişleyen sermaye de olmayacağına göre ne olacağı bize bağlı gibidir. Spekülasyon bir yana, bildiğimiz 19. yüzyıl öncesine dönülmeyeceğidir. 19. yüzyıldan önce gözlenen topluma, doğrudan “eski toplum” (“antik toplum”), çağa doğrudan “antikite” demek uygunsuz kaçmaz.

Bu biçimde kavranan “antikite” kavramında tek sorun, antik koşulun artakalanlarının hala varlığını sürdürüyor olmasıdır. Yani “antik” dediğimiz, güncel de oluyor. Kıvılcımlı bir dipnotta değindiği üzere Türkiye’de bu durum pek sorun çıkarmaz.

Batı dilinde bir “ANCIEN” sözcüğü vardır; onun halkımızca kullanılan karşılığı “KADİM”dir. Bir de “ANTIQUE” sözcüğü vardır: halk ona “ANTİKA” der. Değiştirmeye aklımız özense de hakkımız yoktur.

Kıvılcımlı (2012, s. 19)

Sonuca ancak ortaçağ çözümlemesi yaptıktan sonra yaklaşabiliriz. Dünya tarihinin dönemlemesi ve şimdi biri diğerinin yanında durmaya, diğeri durmaksızın gelişmeye yönelen iki koşul hakkında sonucu sonraki bir “Ortaçağ” yazısına bırakıp Kıvılcımlı’nın katkılarından birini yerine oturtmayı amaçladığım bu yazıyı bunun dışında bir sonuca varmadan bitirmek daha iyi olacak.

Referans

Acemoglu, Daron ve James Robinson (2012). *Why Nation Fail*. Londra: Profile Books Ltd.

Akyüz, Yılmaz (1973). *Money and inflation in Turkey, 1950-1968*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Akyüz, Yılmaz (1980). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Akyüz, Yılmaz (1984). *Fiyat Mekanizması ve Makroekonomik Dengesizlikler*. Ankara: Yurt Yayınları.

Atılğan, Gökhan (2020). 12 Mart: Kapanan ve Açılan Yollar. Mete Kaan Kaynar (haz.) içinde, *Türkiye’nin 1970’li Yılları* (s. 55-86). İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav, Korkut (2010). *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Bostancı, Adnan (söyleşi) (2011). *Bitmeyen Yolculuk, Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bloch, Marc (2014). *Feudal Society*. Translated from the French by L.A. Manyon. London and New York: Routledge.

Çelik, Aziz (ed.) (2020). *Emeğe Karşı Sermaye Darbesi: 12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti*. İstanbul: DİSKAR.

Dietz, Mary G. (2012). "Between Polis and Empire: Aristotle's Politics". *The American Political Science Review*, May 2012, Vol. 106, No. 2 (May 2012), pp. 275-293.

Ecevit, Bülent (1973). *Ortanın Solu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Beşinci Baskı.

Gazali (1963), *El Munkızu Min-ed Dalâl*, İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.

Heaton, Herbert (1966). *Economic History of Europe*. Revised Edition. Fourth printing. New York, Evanston & London: Harper & Row

Kılcımlı, Hikmet (1968a). "Anlaşılmayan Temel Konu". *Türk Solu Dergisi*. Sayı: 8, 9 Ocak 1968. s.6.

Kılcımlı, Hikmet (1968b). "Basit Yeniden Üretim". *Türk Solu Dergisi*. Sayı: 10, 23 Ocak 1968. s.6.

Kılcımlı, Hikmet (1968c). "Yeniden Üretim Çeşitler, Kapitalist Üretim Yordamı". *Türk Solu Dergisi*. Sayı: 11, 30 Ocak 1968. s.6.

Kılcımlı, Hikmet (1968ç). "Yeniden Üretim Çeşitler, Kapitalizm ve Geniş Yeniden Üretim". *Türk Solu Dergisi*. Sayı: 12, 6 Şubat 1968. s.6.

Kıvcımlı, Hikmet (1968d). "Yeniden Üretim Çeşitler, Kapitalizm ve Geniş Yeniden Üretim". Türk Solu Dergisi. Sayı: 13, 13 Şubat 1968. s.6.

Kıvcımlı, Hikmet (1968e). "Kapitalizm ve Prekapitalizmin Uzlaşmaz Zıtlığı". Türk Solu Dergisi. Sayı: 14, 20 Şubat 1968. s.6.

Kıvcımlı, Hikmet (1968f). "Kapitalizm ile Prekapitalizmin Kaynaşması". Türk Solu Dergisi. Sayı: 15, 27 Şubat 1968. s.6.

Kıvcımlı, Hikmet (2012). *Tarih Devrim Sosyalizm*. İstanbul: Derleniş Yayınları. Üçüncü Baskı, 2012.

Koca, Selçuk (2020). Hürriyetten Otoriteye: 12 Mart Dönemi Anayasa Değişiklikleri. Mete Kaan Kaynar (haz.) içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 87-98). İstanbul: İletişim Yayınları.

Lukács, Georg (1977). *Georg Lukács Werke, Band 2, Frühschriften II, Geschichte und Klassenbewußtsein*. 2. Auflage. Darmstadt und Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag.

Marx, Karl (2011). *Kapital, 1. Cilt*. Almandan çevirenler Mehmet Selik ve Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, Karl (1882). *Karl Marx Friedrich Engels Gesamtausgabe, zweite Abteilung "Das Kapital" und Vorarbeiten, Band 8*. Marx, Karl ve Friedrich Engels (1848). "Manifest der Kommunistischen Partei". *Karl Marx - Friedrich Engels Werke, Band 4* içinde (s. 459-493).

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1846). "Die deutsche Ideologie". *Karl Marx - Friedrich Engels Werke, Band 3*.

Mevlânâ (2008). *Mesnevi*. Türkçesi: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ

Yayınları. 5.baskı.

Ostrogorsky, Georg (1963). *Geschichte des Byzantinischen Staates*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. Dritte, durchgearbeitete Auflage.

Pekdemir, Melih (2007). Devrimci Yol. Murat Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* (Cilt 8, s.743-778). İstanbul: İletişim Yayınları.

Rosenberg, Donna (1994). *World Mythology*. Second Edition. Lincolnwood, IL: NTC Publishing Group.

Sarı, Osman (2009). *(AdamSmith+Keynes)xSamuelson/Marx*. İstanbul: efkari yayınlar.

Sarı, Osman (2012). *Aklın Kuşku Hali*. İstanbul: efkari yayınlar.

Sarı, Osman (2018). *Ülkemin Kaçan Gönenci*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Smith, Adam (1999). *The Wealth of Nations Books I-III*. Edited with an introduction and notes by Andrew Skinner. London, England: Penguin Books.

Smith, Adam (2010). *Milletlerin Zenginliği*. İngilizce aslından Çeviren Haldun Derin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stalin, Joseph (1975). *Dialectical and Historical Materialism*. Calcutta: Mass Publications.

TKP, *Parti Tarihi, Cilt 1, Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri*, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2021.

Wallerstein, Immanuel (2011). *The Modern World-System I*. Berkeley and Los Angeles, CA:

University of California Press.

Yıldırım, Yavuz (2020). Fatsa Deneyimi ve “Yeni Siyaset” Arayışı. Mete Kaan Kaynar (haz.) içinde, *Türkiye’nin 1970’li Yılları* (s. 177-186). İstanbul: İletişim Yayınları.

Notlar

1. Marx (1889, s. 535) “İş” ve “emek” yerine “çalışma” kullanmak ve “emek”i doğrudan “emek gücü” yerine kullanmak, daha uygun bir çeviri olurdu.